

Palle Nielsen
i n m e m o r i a m

Sophienholm
2002

PALLE NIELSEN in memoriam

Sophienholm
23. marts – 9. juni 2002

Katalogredaktion: Mikael Wivel

Udstillingstilrettelæggelse:
Mikael Wivel i samarbejde med Benedicte Bojesen

Design og produktion af udstillingskatalog:
Erik P Grafisk Design

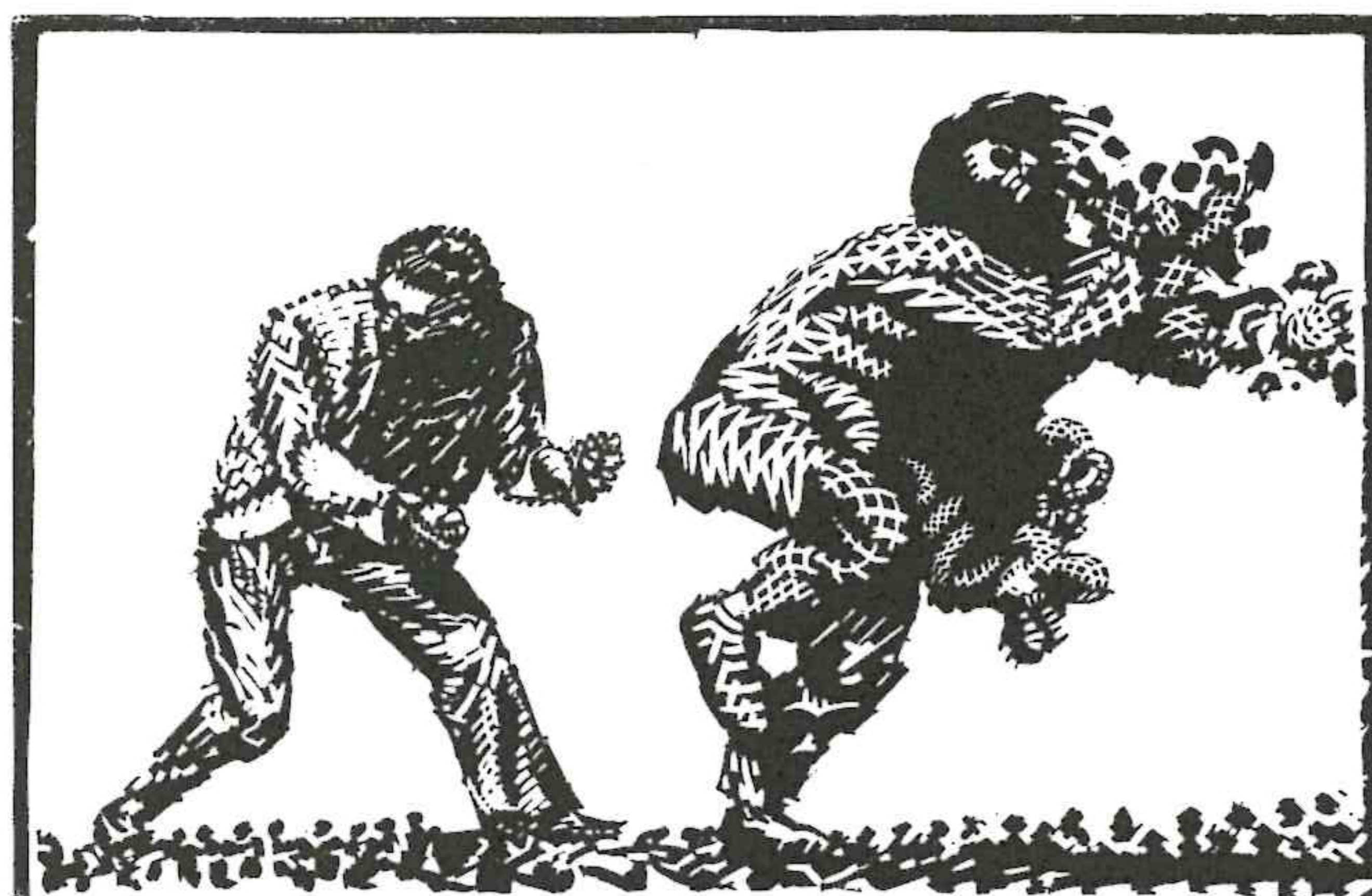
Repro og tryk:
Special-Trykkeriet, Viborg

Fotografer: Eli Ponsaing, Jørgen Watz,
Jakob Skou-Hansen, Statens Museum for Kunst

© Forfatterne, fotografene og Sophienholm

ISBN: 87 87883 84 8

Sophienholm
Nybrovej 401
2800 Kgs. Lyngby
Tlf. 45884007

Omslagsillustrationer

Forside:
Fritlagt detalje af
Uden titel. Fra
"Serien uden navn".
Formskæring.
Linoleumsnit.
215x335 mm.

Bagside:
Engel. Bly på papir.
Papirmål, 230 x 350 mm

POUL ERIK TØJNER

Husene er ikke på vor side

OM DET MENTALE
OG DET MONUMENTALE
HOS PALLE NIELSEN

Skønt der sjældent forekommer natur i grafikerens Palle Nielsens billedverden, skønt det er en decideret pointe, at den som oftest er fraværende, giver det ikke desto mindre ganske god mening at kalde Palle Nielsen for en moderne landskabsmaler.

Først må vi nemlig huske på, at landskabsbilledet ikke blot er et billede af naturen, men netop er et billede af naturen som billede. Landskabsbilledet er et – lad os bare bruge ordet allerede her – arkitektonisk indgreb i omverdenen, der skifter afhængigt af vore forestillinger om den. Det afgørende er ikke, om det forestiller natur, det afgørende er, at landskabsbilledet er en filosofisk kategori, der rummer et verdensbillede i mere end én forstand. Vi kan altså ikke udelukke, at Palle Nielsen er landskabsmaler – jeg ser yderligere bort fra det rent tekniske *aber dabei*, at Palle Nielsen ikke alene ikke maler landskaber, men heller ikke er maler – alene fordi det ikke er kornmarker, marsk eller svagt vrinskende raviner, vi møder i hans tegninger. Det er et andet landskab.

Dernæst må vi besinde os på, at naturen for moderne mennesker i vidt omfang er deres kultur. Forstås natur som umiddelbar omverden, som det, der omgiver dig dagligt, som det, du støder dig på, det du går på, det du

ser på, så er natur for langt de fleste by. Det naturlige rum er i dag gennemkøbt, forestillingen om det uberørte, det uopdagede, det endnu ubetrådte, lever kun i museernes dertil indrettede montrer, i fredningernes indhegnede reservater – og så må man endda undtage, at også bevarelse er et indgreb i naturlige forfalds- og forvandlingsprocesser.

Landskab og kunst er således ikke en sag om lindetrær og lindegrønt lærred, landskabskategorien er – filosofisk set – et spørgsmål om forhold. Forhold mellem noget og forhold, hvorunder vi ser noget. Landskabskategorien er således essentielt et arkitekturbegreb, landskab er opbygget og undertiden ligefrem opbyggelig natur. Derfor er der – i sagens natur – intet til hinder for at kalde Palle Nielsen for landskabsmaler.

2

"... en samhørighed med en menneskelig tegn-drift – dette at gøre tegn af det mangfoldige, menneskeliggøre det uforståelige, uoverskuelige ud over vor forstand; gøre billede af – få inden for vores verden – forvandle verden til en "figura", begribelig for sindet." P.N.

Palle Nielsen har lavet billeder i snart 50 år.

Med indstændighed og konsekvens har han varieret få og centrale temaer uendeligt. Suiten – det er det næsten – der strækker sig fra slutningen af 1940'erne til i dag, kan læses som én lang fortælling om civilisation. Jeg siger netop ikke civilisationen, for selvom Palle Nielsen både har aktualitet og ofte tilsyneladende eksakt adresse på sine indberetninger om uret og rædsel og sporadisk salig ro, så er der samtidig en abstraheret tidløshed, en mærkelig ophævelse af stedet som sådant i hans billeder, fordi de foregår ingen steder, er der intet, der afholder dem fra at foregå alle steder.

Ved civilisation skal derfor ikke forstås det traditionelt civiliserede hverv, at vi underlægger os landområder, der før henlå i vild vækst, civilisation er en metafor for alle de punkter, hvor mennesket står i udvekslingsforhold med noget. Civilisation er det sociale, kærlighed, sprog, byggeri – og kunst. Palle Nielsens værk er således, ud over at praktisere en uophævelig hengivelse til verden som realitet, en allegori på sig selv, på det at lave kunst; den er et byggeri i øjet, en konstruktion i sproget, en tegning i sindet.

Vil man fange centralnerven hos Palle Nielsen, gøres det ikke ved at fordybe sig i et enkelt billede, men netop ved at udsætte sig

for monotoniens seje rytme, som løber gennem den uendelige serie af grafiske blade. Monotoni og serialitet er pointe, ikke begrænsning; der ligger noget besværgende hos Palle Nielsen, noget som bringer ham tæt på ritualet. Han søger ikke det nye, han fornyer sig ikke, tværtimod byder han forandringen og tidens flugt trods med ét af den gode kunstners mest slagkraftige våben: gentagelse.

Byen er for Palle Nielsen, hvad landskabet var for landskabsmalerne. Men hvilke landskabsmalere, må vi da spørge for at indkredse den nielsenske grafiks natur. Vor nyere historie byder på i hvert fald to billeder af natur. Det klassiske giver os en velordnet fremstilling af landskabet, ja, vi skal ikke alene erfare, at fremstillingen er velordnet, det klassiske billedes løsen er, at det er virkeligheden selv, der viser sin orden i billedet. Med perspektivet som perceptuel nøgle dirker vi låsen op og ser ind i det allerordentligste. Virkeligheden er her – i virkeligheden – at ligne ved et teater, hvorpå mennesket opfører kulturens drama. Akt på akt udspiller sig i en stadig disciplinering af omverdenen – tænk på havekunsten i slutningen af 1700-tallet, hvor sammenhængen mellem natur og natur-som-billede bliver tydeliggjort i den subtile kultivering af haven til at være alt andet end selvberoende processer: "Haven skal på sin vis være et galleri

bestående af mindre malerier, som vi skal promenerer rundt til efter i en rum tid at have studeret hovedstykket"⁽¹⁾, skriver markisen af Girardin, en af 1700-tallets prominente ejere af en *hortus musealis*, den museale have.

Over for den betryggende orden, havens eller landskabsmaleriets mikrokosmos, hvor subjektets krop eller øjne færdes med genkendelse og kompositorisk klarhed som orienteringsmidler, står romantiske sublimе landskabsskildringer, der enten udlægger den ydre verden som uendelig og diset panoramisk klangbund for menneskets længsel og anelse, eller mere dæmonisk som dynamisk ustyrlig trussel mod den menneskelige foretagsomhed. Frådende oceaner, voluminøse bjergmassiver, glødende vulkaner, hvis lava brænder jordens overflade ren for det udslæt, vi kalder kultur – vi kender alle disse ambivalente billeder, hvor lyst og ulyst går hånd i hånd i beskuelsen af det grænseløse. Hører disse to former for landskab til modernitetens centrale verdensbilleder – naturen som billede og som modbillede -, hvor står da Palle Nielsen med sine huse, sine byer, sine nedslidte og samtidig karismatiske monumenter, der som store mystiske magnetfelter får halvspasmatiske og anonymt fortrykte menneskekroppe til at bevæge sig som ulykkelige marionetter efter en skjult koreografi, som skuespillere der

lyder en drejebog, de hverken er bekendt med eller nogensinde ville kunne forstå?

Hos Palle Nielsen er dæmonien ikke længere udlagt i naturens rasende kraft og ubegribelige uendelighed, lige som det monumentale ej heller længere udtrykker civilisationens triumf over tid og forandring. Tværtimod er det, som om det netop er kulturen, der har vendt sig mod os, mod sig selv. Sommetider med det elementære og nukleare raseri, der slippes løs i krigen, i volden. Det destruktive har en fremtrædende plads hos Nielsen, og alligevel er det ikke de sociale dramaer, der anslår grundtonen i misforholdets melankolske musik. Det er ikke kulturens selvdestruktion, men dens fremmedhed, der forfærder de rodløse eksistenser. Og os, såfremt grafikken når os med tatoveringens smerte. Netop dét – huset, den rejste bygning, mindesmærket, amfiteateret, templet -, der skulle være udtryk for vor selvforståelse, netop dét, der skulle rumme og være indbegrebet af vor verden, netop dét ligger ruinøst og forslidt hen med tomme og gabende vinduer, helt uden skygge af forbindelse med mennesket, der går, løber, strejfer, ligger eller står, ligegyldiggjorte saltstøtter, ofte forkrøblede eller skæve i modsætning til de stoiske træer, der rejser sig stille og uanfægtede som levn fra en anden første natur på udvalgte steder i det nielsenske tableau.

Det monumentale er ikke længere det mentales billede. Det har løsrevet sig og fået et egenliv – ja, det er værre endnu, for liv er der jo netop intet af i Palle Nielsens huse. Verdens egenliv, dét er surrealisternes spermatiske sprudlende fontæne af livlige bygninger i plasma og væv – hos Palle Nielsen står husene tilbage som rester, døde som sten, som sarkofager (der, etymologisk, betyder kødæder), som spor, som utydelige skrifttegn sat af folk, senere ofret i kollektiv glemsel. Facaderne er partiturer, jævnt løber øjet henover pilastre og søjler, som kunne det her i serialitetens regelmæssige mønstre udlæse betydning og budskab. Men husene tier, og de nedlagte eller endnu aldrig fuldstændigt opførte observatorier stirrer med deres runde øjne ud i en verden, som de selv skulle krone med triumfs gestus.

Forladtheden, fraværet, fremmedheden og monotonien – den insisterende gentagelse også i øuvret – hos Palle Nielsen har altid mindet mig om den italienske maler Giorgio de Chirico. De Chirico går ganske vist for at være en slags surrealist, men det, der optager ham, er indbildningskraftens, anelsens og den historiske sans' realistiske magi; hans billeder forestiller mærkelige halvmytologiske italienske standardbyer, livløse ligger de og stiller spillet mellem arkitektur som hus og arkitek-

tur som dødsmærkende mausoleum truende til skue, gennemblæste af en uhyggelig vind, som altid får de ellers blafrende vimpler til at stå stift ud i luften med frenetisk anspændthed, eller gennemskårede af et tog, der hviner bort i billedets dybe forsvindingspunkt uden at bevæge sig, disse billeder, hvor fraværets slagskygger er det eneste nærvær, ligger – alt andet lige – i stemning tæt på Palle Nielsens billedverden.

Man kan sige, at det er en dyster kartografering af den moderne verden, men jeg vil holde fast ved, at det for Palle Nielsen og de Chirico i højere grad gælder uvished end definitiv opgivelse og undergang. Der findes nielsenske lykkelige øjeblikke, sjældent som fylde og nærvær, oftere blot som ro og fravær af vold, hastighed, støj og støv. Hvaler og vand.

3

"Det drejer sig om den allerstørste klarhed, hvis dunkelhed er blændende, en indsigt fjernt fra almindelige målenheder. (...) Kunst er forandrende, bare det at et kunstværk kommer ind i verden forandrer den lidt, den er ikke helt den samme som før." P.N.

Palle Nielsen opholder sig ved fremmedheden som et eksistentielt og samtidig historisk reelt

og oplevet vilkår. Når det arkitektoniske bliver en grundmetafor for ham, skyldes det vel, at netop her træder fremmedheden frem, næsten ufrivilligt iscenesat. Byggeri bliver at lade noget vokse sig over hovedet. Hver bygning er et udtryk for det tilpasningens drama, som digteren André Gide omtaler, hvert værelse kan lægge rum hertil. Palle Nielsen går sjældent i enkeltheder med dette drama – skønt han har fremstillet passioner og menneskemøder i alle variationer fra Det gamle testaments vise bøger til terror og gadekampe –, hans anliggende er at tegne de fundamentale og oplevelige forudsætninger for dramaet.

"Kunst drejer sig bl.a. om en oplevelses møde med en dyb trang til at forme, åndeliggøre – noget", siger han et sted.⁽²⁾

Han er ikke som en ellers delvis åndsbeslægtet – Svend Wiig Hansen – på nogen måde ude på at lade kunstværket være den begivenhed, der kan genindsætte den passion, hvoraf det udsprang eller hvorom det handler. Der er ikke Wiig Hansens drønende nærvær og buldrende blod, hos Palle Nielsen er der en spids pen, som tegner verden tynd.

Fundamentaliteten i anslaget fører ham væk fra bestemte huse, bestemte steder, bestemte mennesker, væk fra det individuelle, som kunstnere så ofte søger at bilde os ind er det almene, hen

til en verden drænet for specificitet af betydning. Det er måske for meget at sige, at Palle Nielsen tegner en verden i sin grafik, måske burde man nøjes – en udelukkende retorisk beskedenhed – med ordet: verden, alene. Nielsen tegner verden, dét at verden er. Og alligevel er netop det, der optager ham – det eksistentielle identitetsproblem – snævert forbundet med den specifikke arkitektoniske opgave at gøre det frie rum til et sted ved at sætte betydningens forskel ind som cæsur mellem det ene og det andet, mellem inde og ude. Ligeså anonymt omverdenen fremtræder hos Palle Nielsen i sin generelle stilisering, ligeså intenst er det begær, der vil lyse omverdenen i kuld og køn som din og min verden.

Det er det grundlæggende, både når det gælder husene og menneskene. Begge er de udsatte for tidens vold og slid, også mennesket viser Palle Nielsen som en bygning med sin egen ofte næsten arkitektoniske fysiognomi. Mennesket er det oprejste væsen, men hos Palle Nielsen må det igen og igen bøje sig for det største tryk af alle: det at alt viger i én uendelighed, med næsten hånlige undtagelse af netop det, vi selv har skabt. Dér, af alle steder, løber vi panden imod, murværk, det andet menneske, – misforhold og misforhold, hvor netop forhold kunne råde. Men dér, hvor modstand kunne være opbyggelig, dér mang-

ler den. Digteren Hölderlin, som en anden Nielsen har illustreret med kniv, siger til parcerne – med en slags omstændig patos, der godt kunne ligne Palle Nielsens:

"Den sjæl, som mens den levede, aldrig vandt sin guderet, får aldrig i Hades ro; dog er éngang det hellige, det som tynger mit hjerte, er digtet fuldført velkommen da, o stilhed hos skyggerne. Følger mit spil mig end ikke med derned, er jeg tilfreds, thi én gang har jeg levet som guder, mer ønsker jeg ikke." ⁽³⁾

I Palle Nielsens verden er det få om overhovedet én eneste beskåret blot én gang at leve som guder. Den tid resterer endnu som et apokalyptisk tilbageholdt åndedræt i Palle Nielsens rum, ikke engang stedet, hvor det kunne foregå, viser han os. Han viser os – i stedet – negation på negation. Med mærkelig guddommelig sikkerhed og konsekvens.

4

"Hvad bestemmer vi selv? Måske ikke så meget, men det ville være fatalt at prisgive det lidt, vi kan bestemme. De største værker er vel dem, hvor bevidst og ubevidst, om ikke balancerer – nødvendigvis – men dog udgør en spending, som kan tænde det, vi kalder ånd." P.N.

Og dog hedder hans store tematiske suite, der strækker sig fra 50'ernes træsnit til 80'ernes pennetegninger, ikke den fremmede by eller den døde by, men "Den fortryllede by". Og dog kan Nielsen her og der hælde sit hoved til den amerikanske digter Emersons håb om, at alt på trods af næsten alt går mod lyset.

Har Palle Nielsen da en forestilling om, at civilisationen blot sover sin tornerosesøvn, at den er fortryllet, med ét slag, i opvågningens nu vil folde sig ud i lykkelig og ufortrykt væren? – I hvert fald er det tydeligt, at fremmedheden, formålsløsheden, og anonymiteten hele livsværket igennem er forbundet med noget søvngængeragtigt. Spændingen i Palle Nielsens oeuvre er denne mulige (eller umulige) opvågningen, som nærmest tvinges frem af den emfatiske stilstand – om ikke andet så som forestilling. Nielsen siger selv et sted:

"Det er min bevidste hensigt at gøre forførelsens vej mindre glat, blandt andet at underminere troen på mordets nytte og uundgåelighed. Det er min personlige naivitet, at jeg er overbevist om, at det er muligt at skubbe bag på det der fører til besindelse og forandring."

Den forandring, Palle Nielsen om muligt kan udvikle, udspringer paradoksalt nok af hans egen uforanderlighed. Han kan erklære sig på

forandringens side, men hans kunst er som lammet af redelighed: han tegner, hvad han ser og forveksler aldrig håb og beskrivelse. Det er ved igen og igen og igen at tegne verden hensynsløst, at han har åbnet vore øjne for den måde, hvorpå omgivelserne påtvinger sig os, og den måde, hvorpå vi stræber efter at påtvinge den ydre verden vor indre fortolkning. Og at denne måde udgør vort livs drama.

*Tidligere trykt i SKALA,
Nordisk Magasin for arkitektur og kunst, nr. 21/1990.*

Noter

- 1 Citeret fra Margrethe Floryans oplysende artikel "Hortus musealis: en retrospektiv visit i den franske landskabshave", i Naturoplevelse og landskabsæstetik, red. af Lise Bek, Århus 1989.
- 2 Alle Palle Nielsen-citater fra Palle Nielsen: Sort lys og hvidt mørke, udstillingskatalog, Kunstforeningen Gl. Strand 48, 1990.
- 3 Friedrich Hölderlin: Brød og Vin og andre digte, oversat af Thorkild Bjørnvig med træsnit af Søren Hjort Nielsen, Kbh. 1970.